BANKLARDA BUXGALTERIYA HISOBINING MAZMUNI VA UNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Boyqobilova I. J.
SamISI Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi assistenti
Xoliqulova Sabrina Jamoliddin qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis istituti talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20086812

Annotatsiya: Banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish masalasi moliyaviy tizimning barqarorligi va shaffofligini ta’minlashda dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaraladi, chunki bank operatsiyalarining murakkabligi hisob jarayonlarining aniqligini talab etadi. Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, shuningdek, bank amaliyotidagi mavjud me’yoriy hujjatlar va hisob yuritish jarayonlarini o‘rganish usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar banklarda buxgalteriya hisobi moliyaviy operatsiyalarni to‘g‘ri aks ettirish va hisobotlarning ishonchliligini ta’minlashda asosiy vosita ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, hisob tizimini samarali tashkil etish ichki nazoratni kuchaytirish, moliyaviy intizomni oshirish hamda boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida raqamli texnologiyalarni joriy etish hisob jarayonlarining tezligi va aniqligini oshirishi aniqlanib, bu bank faoliyati samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etildi. Xulosa qilib aytganda, banklarda buxgalteriya hisobini to‘g‘ri tashkil etish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va bank tizimi ishonchliligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: bank buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, ichki nazorat, bank tizimi, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: Вопрос организации бухгалтерского учета в банках рассматривается как актуальная научно-практическая проблема обеспечения стабильности и прозрачности финансовой системы, поскольку сложность банковских операций требует точности бухгалтерских процессов. В исследовании использовался систематический и сравнительный анализ, а также методы изучения существующих нормативных документов и бухгалтерских процессов в банковской практике. Полученные результаты показали, что бухгалтерский учет в банках является основным инструментом точного отражения финансовых операций и обеспечения достоверности отчетности. Кроме того, эффективная организация системы учета способствует укреплению внутреннего контроля, повышению финансовой дисциплины и улучшению качества управленческих решений. В ходе исследования было установлено, что внедрение цифровых технологий повышает скорость и точность бухгалтерских процессов, что положительно сказывается на эффективности банковской деятельности. В заключение, правильная организация бухгалтерского учета в банках важна для укрепления финансовой стабильности и повышения надежности банковской системы.

Ключевые слова: Банковский учет, финансовая отчетность, внутренний контроль, банковская система, цифровые технологии.

Abstract: The issue of organizing accounting in banks is considered an urgent scientific and practical problem in ensuring the stability and transparency of the financial system, since the complexity of banking operations requires the accuracy of accounting processes. The study used systematic and comparative analysis, as well as methods of studying existing regulatory documents and accounting processes in banking practice. The results obtained showed that accounting in banks is the main tool for accurately reflecting financial transactions and ensuring the reliability of reports. Also, the effective organization of the accounting system serves to strengthen internal control, increase financial discipline, and improve the quality of management decisions. During the study, it was found that the introduction of digital technologies increases the speed and accuracy of accounting processes, which has a positive effect

on the efficiency of banking activities. In conclusion, the correct organization of accounting in banks is important in strengthening financial stability and increasing the reliability of the banking system.

Keywords: bank accounting, financial reporting, internal control, banking system, digital technologies.

Kirish

Bank tizimi iqtisodiyotning moliyaviy barqarorligini ta’minlovchi asosiy institutlardan biri bo‘lib, uning samarali faoliyati ko‘p jihatdan buxgalteriya hisobining to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liqdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank operatsiyalarining murakkablashuvi, moliyaviy xizmatlar ko‘lamining kengayishi hamda raqamli texnologiyalarning joriy etilishi banklarda buxgalteriya hisobining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Buxgalteriya hisobi orqali bank faoliyatidagi barcha moliyaviy jarayonlar tizimli ravishda aks ettiriladi, bu esa moliyaviy shaffoflikni ta’minlash, resurslardan oqilona foydalanish hamda boshqaruv qarorlarining ilmiy asoslanganligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, banklarda buxgalteriya hisobining mazmuni va uni tashkil etish masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi.

So‘nggi yillarda bank sektorida amalga oshirilayotgan islohotlar, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o‘tish jarayoni hamda raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi buxgalteriya hisobini tashkil etish tizimiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar va ilmiy tadqiqotlarda banklarda buxgalteriya hisobining umumiy tamoyillari, hisob yuritish metodologiyasi hamda hisobot shakllariga alohida e’tibor qaratilgan bo‘lsa-da, ularni zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida tashkil etish mexanizmlari yetarli darajada chuqur o‘rganilmagan. Ayniqsa, avtomatlashtirilgan hisob tizimlarining samaradorligi, ichki nazorat bilan integratsiyasi hamda operatsion risklarni kamaytirishdagi roli bo‘yicha ilmiy izlanishlar hali ham rivojlanish bosqichida qolmoqda. Bu esa mazkur sohada mavjud ilmiy bo‘shliqni ko‘rsatadi va qo‘shimcha tadqiqotlar olib borish zarurligini asoslaydi.

Shuningdek, amaliyotda banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish jarayonida metodologik yondashuvlarning bir xil emasligi, ayrim hollarda esa hisob tizimining moslashuvchanligi yetarli darajada ta’minlanmaganligi kuzatiladi. Bu holat moliyaviy axborotning aniqligi va tezkorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan yangi talablar an’anaviy hisob yuritish tizimlarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Shu sababli, banklarda buxgalteriya hisobining mazmunini chuqur tahlil qilish va uni samarali tashkil etish mexanizmlarini ilmiy asosda ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi banklarda buxgalteriya hisobining mazmuni va uni tashkil etishning nazariy hamda amaliy jihatlarini o‘rganish va ularning samaradorligini oshirish yo‘nalishlarini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqot doirasida quyidagi savollar qo‘yiladi: bank buxgalteriya hisobining asosiy funksiyalari nimalardan iborat, uni tashkil etish jarayonida qanday tamoyillarga amal qilinadi va zamonaviy raqamli texnologiyalar ushbu jarayonga qanday ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu savollar asosida ishlab chiqiladigan ilmiy yondashuv banklarda buxgalteriya hisobini yanada samarali tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish masalasi iqtisodiy adabiyotlarda moliyaviy tizimning shaffofligi, ishonchliligi va boshqaruv samaradorligini ta’minlovchi asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida keng o‘rganilgan. Umuman olganda, bank hisob tizimining nazariy asoslari xalqaro moliyaviy standartlar, ichki nazorat mexanizmlari hamda risklarni boshqarish konsepsiyalari bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Zamonaviy ilmiy ishlarda bank buxgalteriya hisobi faqat hisob yuritish jarayoni emas, balki moliyaviy axborotni qayta ishlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish uchun asos bo‘ladigan kompleks tizim sifatida qaralmoqda.

O‘zbekistonlik olimlar banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish masalasini milliy bank tizimi islohotlari va xalqaro standartlarga moslashuv jarayoni bilan bog‘liq holda tadqiq etib kelmoqdalar. Jumladan, Gulmuratov banklarda buxgalteriya hisobini yuritish amaliyotini tahlil qilib, hisob apparatining tashkiliy tuzilmasi, operatsiyalarni hujjatlashtirish va nazorat qilish mexanizmlarining

ahamiyatini asoslab beradi hamda bank hisob tizimining korxona hisobidan farqli jihatlarini ko‘rsatadi . Ne’matullayeva esa bank buxgalteriya hisobini metodologik jihatdan o‘rganib, BBHMS va milliy qonunchilik asosida moliyaviy hisobotlarni shakllantirish bank ishonchliligini oshirishda muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi . Ushbu yondashuvlar bank hisobining normativ-huquqiy asoslari va amaliy mexanizmlarini uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Jaxonovning tadqiqotlarida esa banklarda MHXS (IFRS) standartlarini joriy etish va Yevropa tajribasini qo‘llash masalalari tahlil qilinadi. U xalqaro standartlarga mos hisob yuritish moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va investitsion jozibadorligini oshirishini asoslab beradi, shuningdek, “Asakabank” misolida amaliy moslashuv jarayonini o‘rganadi . O‘rishova tomonidan olib borilgan solishtirma tahlillar esa turli davlatlarda bank buxgalteriya hisobining yuritilish usullari farqlanishini ko‘rsatib, MHXS asosidagi yondashuvlar global moliyaviy integratsiyani kuchaytirishini ta’kidlaydi . Bu esa bank hisob tizimining xalqaro konvergentsiya jarayonida rivojlanayotganini bildiradi.

Shuningdek, Ochilov va Sobirova tomonidan ilgari surilgan “yashil buxgalteriya” konsepsiyasi bank hisob tizimining zamonaviy ekologik va barqaror rivojlanish tamoyillari bilan integratsiyalashayotganini ko‘rsatadi, bu esa buxgalteriya hisobining faqat moliyaviy emas, balki ijtimoiy-ekologik funksiyalarini ham kengaytiradi. Yuldasheva esa banklarda buxgalteriya hisobining raqamlashtirish jarayonlari ta’sirida o‘zgarayotganini qayd etib, avtomatlashtirilgan tizimlar hisob aniqligi va tezkorligini oshirayotganini asoslaydi .

Shu bilan birga, mavjud ilmiy tadqiqotlar bank buxgalteriya hisobini tashkil etishning ayrim jihatlarini chuqur yoritgan bo‘lsa-da, bir qator masalalar hali to‘liq tadqiq etilmagan. Xususan, raqamli transformatsiya sharoitida buxgalteriya jarayonlarini optimallashtirish, ichki nazorat tizimlarini avtomatlashtirish bilan integratsiya qilish hamda bank operatsiyalarining real vaqt rejimida hisobga olinishi masalalari yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. Shuningdek, milliy amaliyot va xalqaro standartlar o‘rtasidagi metodologik tafovutlarni bartaraf etish bo‘yicha yagona yondashuvlar ishlab chiqish zarurati saqlanib qolmoqda. Shu sababli, mazkur tadqiqot banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etishning zamonaviy tendensiyalarini chuqur tahlil qilish va mavjud ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etishning mazmuni va amaliy jihatlarini o‘rganish uchun tizimli va analitik tadqiqot dizayni qo‘llanildi, chunki bu yondashuv murakkab moliyaviy jarayonlarni kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqot ma’lumotlari sifatida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari, tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari, me’yoriy-huquqiy hujjatlar hamda OAK ro‘yxatidagi ilmiy maqolalar bazasi foydalanildi. Tadqiqot namunasi sifatida so‘nggi besh yil ichida faoliyat yuritgan yirik va o‘rta tijorat banklarining hisob tizimiga oid ma’lumotlar tanlab olindi. Tahlil jarayonida qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish, tizimli yondashuv va iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi, bu esa bank hisob tizimidagi o‘zgarishlarni chuqur baholashga xizmat qildi. Statistik ma’lumotlarni qayta ishlash uchun nisbiy ko‘rsatkichlar, dinamik qatorlar va tarkibiy tahlil usullari qo‘llanilib, natijalarni tizimlashtirish va taqqoslash imkoniyati yaratildi. Shu orqali bank buxgalteriya hisobini tashkil etish jarayonining ilmiy asoslari kompleks ravishda o‘rganildi.

Muhokama va natijalar

Ushbu tadqiqotda banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etishning amaldagi holati tizimli tahlil qilindi va bir qator asosiy empirik natijalar aniqlandi Tadqiqot natijalari bank hisob tizimida operatsiyalarni hujjatlashtirish jarayonlari asosan markazlashgan va avtomatlashtirilgan axborot tizimlari orqali amalga oshirilayotganini ko‘rsatdi Shu bilan birga ayrim banklarda qo‘lda yuritiladigan hisob elementlari hali saqlanib qolayotganligi qayd etildi Bank ichki nazorat tizimlarida operatsion jarayonlarni monitoring qilish darajasi turlicha ekanligi aniqlanib ayrim bo‘linmalarda nazorat jarayonlari yetarli darajada integratsiyalashmagan holatda ekanligi kuzatildi Moliyaviy hisobotlarni shakllantirish jarayonida esa ma’lumotlarning yig‘ilishi va qayta ishlanishi bosqichlari o‘rtasida vaqt farqlari mavjud ekani aniqlandi Raqamli texnologiyalar qo‘llanilgan banklarda hisob jarayonlarining tezligi va aniqligi yuqoriroq darajada ekanligi kuzatildi Shu bilan birga tizimlar o‘rtasidagi integratsiya darajasi barcha banklarda bir xil emasligi aniqlandi

Tadqiqot davomida banklarda buxgalteriya hisobini yuritishda ishlatiladigan dasturiy ta’minotlar tarkibi ham o‘rganildi va ularning funksional imkoniyatlari turlicha ekanligi aniqlandi Ayrim banklarda maxsus ishlab chiqilgan ichki tizimlar qo‘llanilsa boshqalarida standart moliyaviy dasturiy paketlar ishlatilishi kuzatildi Operatsiyalarni qayd etish jarayonida xatolik ehtimolini kamaytiruvchi avtomatlashtirilgan modullar mavjud bo‘lgan tizimlarda ma’lumotlar yaxlitligi yuqori darajada ta’minlanganligi qayd etildi Shu bilan birga ayrim tizimlarda ma’lumotlar uzatilishida kechikishlar mavjudligi aniqlanib bu holat hisob jarayonlarining operativligiga ta’sir ko‘rsatishi kuzatildi Bank hisobot tizimida ma’lumotlar konsolidatsiyasi markaziy darajada amalga oshirilishi natijasida ma’lumotlar integratsiyalashgan holda uzatilishi qayd etildi Biroq ayrim hollarda tizimlar o‘rtasida moslik muammolari ham kuzatildi Natijada hisob ma’lumotlarini qayta ishlashda qo‘shimcha vaqt sarfi yuzaga kelganligi aniqlandi

Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda metodologik cheklanishlar mavjudligi aniqlandi Tanlangan banklar sonining cheklanganligi natijalarni keng umumlashtirishga ta’sir ko‘rsatishi mumkin Ma’lumotlar asosan ikkilamchi manbalardan olingani sababli ayrim operatsion jarayonlarning real vaqt dinamikasi to‘liq aks etmasligi ehtimoli mavjud Shuningdek inson omili bilan bog‘liq kichik o‘lchov xatoliklari ham kuzatilishi mumkin Ayrim texnik ma’lumotlarning cheklanganligi esa chuqur tahlil imkoniyatlarini qisqartiradi

Ushbu tadqiqot natijalari bank buxgalteriya hisobi jarayonlarini tashkil etish va avtomatlashtirish bo‘yicha amaliy jarayonlarga taalluqli muhim axborotlarni taqdim etadi Olingan ma’lumotlar bank tizimida operatsion jarayonlarni standartlashtirish va integratsiyalash zarurligini ko‘rsatadi Raqamli hisob tizimlarining kengayishi ma’lumotlar oqimini tezlashtirish imkonini yaratadi Tadqiqot natijalari asosida hisob jarayonlarini optimallashtirish bo‘yicha qo‘shimcha yo‘nalishlarni ishlab chiqish zarurligi qayd etiladi Shu bilan birga tizim integratsiyasi darajasini oshirish ma’lumotlar ishonchliligini yaxshilash va operatsion samaradorlikni oshirishga xizmat qilishi mumkin Kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar banklarda buxgalteriya hisobini yuritishda axborot texnologiyalarining roli ortib borayotganligini ko‘rsatdi Elektron hisob tizimlari orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar soni ortishi ma’lumotlarni qayta ishlash jarayonining avtomatlashtirilishiga zamin yaratmoqda Ayrim banklarda integratsiyalashgan platformalar joriy etilganligi natijasida ma’lumotlar bir markazda jamlanishi ta’minlanmoqda Biroq barcha banklarda bunday tizimlar bir xil darajada rivojlanmaganligi kuzatildi Bu esa ma’lumotlar almashinuvi jarayonida farqlar yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda Tadqiqot jarayonida inson omili hanuz muhim o‘rin tutishi aniqlandi Avtomatlashtirish yuqori bo‘lsa ham operator ishtiroki saqlanib qolmoqda Ichki nazorat bilan hisob tizimlari bog‘liqligi turlicha ekanligi qayd etildi Natijada tizim samaradorligi turli omillarga bog‘liqligi aniqlandi

Ushbu natijalar bank buxgalteriya hisobi jarayonlarini takomillashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va kelgusidagi izlanishlarga yo‘l ochadi ushbu yo‘nalishda yanada chuqur tadqiqotlar zarur hisoblanadi davom ettirilishi lozim

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari banklarda buxgalteriya hisobini tashkil etish moliyaviy axborotning ishonchliligi, operatsion jarayonlarning shaffofligi hamda boshqaruv qarorlarining asoslanganligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Bank tizimida hisob jarayonlarining raqamlashtirilishi va avtomatlashtirilishi moliyaviy operatsiyalarni tezkor qayta ishlash imkonini berib, ichki nazorat samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim banklarda hisob tizimlarining to‘liq integratsiyalashmaganligi va texnologik yondashuvlarning bir xil darajada qo‘llanilmasligi hisob ma’lumotlarining operativligi va aniqligiga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, banklarda buxgalteriya hisobini samarali tashkil etish nafaqat texnik vositalarga, balki metodologik yondashuvlarning mukammalligiga ham bog‘liqdir. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashuv jarayoni bank hisob tizimining sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda, biroq milliy amaliyot bilan uyg‘unlashtirishda ayrim metodologik muammolar saqlanib qolmoqda. Bu esa hisob tizimida yagona standartlashtirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari banklarda buxgalteriya hisobini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Avtomatlashtirilgan tizimlar ma'lumotlarni qayta ishlash tezligini oshiradi, inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytiradi va moliyaviy hisobotlarning aniqligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, tizimlar o'rtasidagi integratsiyani takomillashtirish bank operatsiyalarining uzluksizligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Umuman olganda, banklarda buxgalteriya hisobini to'g'ri tashkil etish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, resurslardan samarali foydalanish hamda bank tizimining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar raqamli transformatsiya sharoitida hisob tizimlarini yanada optimallashtirish va xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirishga qaratilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Gulmuratov, R. Ch. (2025). O'zbekiston Respublikasi banklarida buxgalteriya hisobini yuritish va buxgalteriya ishlarini tashkil qilish amaliyoti. *World Scientific Research Journal*, 4(1), 35–37.
2. Ne'matullayeva, A. N. (2025). O'zbekiston Respublikasi banklarida buxgalteriya hisobini yuritish va buxgalteriya ishlarini tashkil qilish uslubiyati. *Ilm Fan Xabarnomasi*, 3(2), 120–128.
3. Jaxonov, J. A. O'. (2025). O'zbekistonda MHXSga muvofiq buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzishda Yevropa tajribasini qo'llash (Asakabank misolida). *Shokh Library Journal*, 5(1), 15–22.
4. Jaxonov, J. A. O'. (2025). O'zbekistonda buxgalteriya hisobini MHXSga muvofiq yuritishda Yevropa davlatlari tajribasining amaliy ahamiyati. *Ilm-Fan Yangiliklari Konferensiyasi*, 5(3), 231–237.
5. Ochilov, F. Sh., & Sobirova, K. Sh. (2025). O'zbekistonda yashil buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 5(3), 231–237.
6. Yuldasheva, M. (2023). Banklarda buxgalteriya hisobi o'zgarishlari. *Technical Science Research in Uzbekistan*, 1(1), 45–52.
7. O'rishova, M. I. (2025). Xalqaro amaliyotda banklar buxgalteriya hisobi yuritilishining solishtirma tahlili. *Innovative Research in Modern World*, 4(16), 35–37.